

VOORWOORD

PHILOSOPHY OF HUMANITY, CULTURE, AND ETHICS

CONTINENTALE FILOSOFIE IN TILBURG

door Martine PRANGE (Tilburg)

Voor u ligt het nieuwe nummer van het *Tijdschrift voor Filosofie* met bijdragen van filosofen van de onderzoeksgroep Philosophy of Humanity, Culture, and Ethics van het Departement Filosofie van Tilburg University. Toen ik op 1 september 2016 in Tilburg begon, waren we een klein departement dat vooral bekend was om zijn logica en wetenschapsfilosofisch instituut TiLPS. Inmiddels zijn we in alle gelederen hard gegroeid, en deze groei heeft er mede voor gezorgd dat de onderzoeksgroep Philosophy of Humanity, Culture, and Ethics (PHCE), die we in 2017 oprichtten, een volwaardige en zeer gevarieerde, internationale groep continentaal filosofen is geworden, waarin alle stromingen van de continentale filosofie goed zijn vertegenwoordigd. De PHCE-leden hebben met elkaar gemeen dat het zwaartepunt van hun onderzoek de geschiedenis van de moderne en hedendaagse filosofie vanaf Descartes betreft met speciale aandacht voor fenomenologie, kritische theorie, post-moderne filosofie en filosofie van de kunst. Zij delen een sterke interesse in fundamenteel, hermeneutisch en contextueel filosofisch onderzoek, vaak vanuit een actuele vraagstelling. Goed denken begint bij een nauwkeurige, kritische lezing en interpretatie van belangrijke teksten uit de geschiedenis van de filosofie, waarna in de interactie met die teksten, concepten, ideeën, argumenten en theorieën aangescherpt kunnen worden en eventueel geschikt gemaakt voor toepassing op hedendaagse problemen. Dit laatste vormt een belangrijk element in onze publieks- en valorisatieactiviteiten, die we, vaak in interdisciplinaire projecten en in samenwerking met maatschappelijke partners, ook veelvuldig ontplooiën, daarbij gestimuleerd

Martine Prange is hoogleraar Filosofie van mens, cultuur en samenleving en coördinator van de onderzoeksgroep PHCE van Tilburg University.

door de missie van Tilburg University om wetenschap in te zetten voor een beter begrip en functioneren van de maatschappij. Wij geloven dat fundamenteel, historisch onderzoek ook in het duiden en verhelpen van maatschappelijke problemen een duidelijke toegevoegde waarde heeft en tonen dat in projecten voor ziekenhuizen, onderzoek naar werk, digitalisering, sport, het publieke debat en de creatie van diep luisteren, aandacht en stilte in evenementen samen met kunstenaars en culturele organisaties.

In dit nummer vindt u van de continentale, historische en hermeneutische stijlen van filosofie die wij aan Tilburg University bedrijven een mooie weergave, maar is er ook plaats voor het actuele. In haar artikel “Effeminacy in Early Commercial Society: Adam Smith and his Contemporaries on Manly Men and Proper Ladies”, presenteert Roos SLEGERS de stelling dat Smiths werk *The Theory of Moral Sentiments* (1759) overeenkomsten vertoont met de zogenaamde gedragsliteratuur (*conduct literature*) van zijn tijd. Deze overeenkomsten zijn opmerkelijk omdat de gedragsliteratuur voorschreef hoe *vrouwen* zich dienden te gedragen, terwijl Smith zich juist zorgen maakte over de ijdelheid en ‘vervrouwelijking’ van *mannen* in de commerciële samenleving. Smiths *The Theory of Moral Sentiments* “at times reads like a disguised conduct manual”, volgens Slegers, omdat hij juist de in de gedragsliteratuur beschreven typisch ‘vrouwelijke’ houding lijkt aan te prijzen in zijn beschrijvingen van mannelijke, morele actoren in *The Theory*. Voor deze vrouwelijke houding geldt immers: “watch yourself through the eyes of others, study your own behavior and judge it according to the rules of propriety” en deze richtlijn, en de angst hieraan niet te voldoen, zien we terug in de figuur van de “anxious, mirror-gazing moral agent” die in Smiths boek centraal staat. Hoe moeten we de spanning tussen de expliciete bevordering van mannelijkheid in Smiths werk en zijn impliciete aanmoediging tot voortdurende bezorgdheid over wat anderen zouden kunnen denken begrijpen? Slegers onderzoekt dat door de immens populaire *conduct literature* uit Smiths tijd te betrekken op diens werk en toont dat de vervaging van wat wij nu de *gender binary* noemen een belangrijke zorg was voor de ‘vader van de moderne economie’. Hierdoor kunnen we ook de gendergerelateerde economische erfenis waarmee we vandaag de dag te maken hebben, zoals ongelijke beloning en mantelzorg en de opvoeding van kinderen als onbetaald werk, beter begrijpen.

Het artikel van Martine PRANGE, “The Vital Importance of Play for Humanity: Nietzsche’s Fourfold Philosophy of Play in The Birth of Tragedy”, bevat een systematische studie van Nietzsches gebruik van de term ‘play’ in *De geboorte van de tragedie*. Prange stelt dat spel net zo’n belangrijk begrip is in Nietzsches vroege esthetica als ‘Apollo’ en ‘Dionysus’, de goden naar wie hij de twee belangrijkste artistieke, scheppende krachten in de menselijke natuur vernoemde. Prange beargumenteert dat spel van vitaal belang is voor de mens, in Nietzsches filosofie, omdat het in staat is een als zinloos ervaren leven te veranderen in een zinvol bestaan. Dit transformerende vermogen, zo betoogt Prange verder, verbindt de vier wijzen waarin spel naar voren komt in *De geboorte van de tragedie*, namelijk als ‘esthetisch spel’, ‘spel met droomfiguren’, ‘treurspel’ en het menselijk lijden als ‘komisch spel voor de

goden'. Veel aandacht besteedt Prange aan het in de literatuur onderbelicht gebleven begrip 'esthetisch spel' (*aesthetic play*) / 'esthetisches Spiel'), dat een belangrijke invloed van Goethe op Nietzsches vroege esthetica verraadt, en aan het goddelijke element in Nietzsches esthetische theodicee. De goden hebben het menselijk lijden uitgevonden om iets te lachen te hebben, maar dat doen zij niet zonder empathie. Met deze zienswijze biedt Nietzsche niet louter een richtlijn ter relativering van het menselijk lijden, maar ook een individuele ethiek: het leven is uiteindelijk absurd, want betekenisloos, maar *juist hierdoor* mogen we het wel wat lichter en speelser opvatten.

In "Music between Sound and Idea: Reconstructing Merleau-Ponty's Late Phenomenology of Music", vertrekt Catherine ROBB vanuit het idee dat Merleau-Ponty twee tegengestelde claims lijkt te maken over muziek. Volgens de ene claim geeft muziek niet meer weer dan 'de beweging van het Zijn'. Volgens de andere is muziek juist een exemplarisch model van de manier waarop betekenis ontstaat wanneer we objecten waarnemen. Kan muziek een 'idee' weergeven en ligt daarin dan haar betekenis? Robb zoekt een weg om de twee ogenschijnlijk tegengestelde claims met elkaar te verzoenen door te stellen dat "the very reason why Merleau-Ponty claims that music is only able to represent the 'ebb and flow' of experience, is also the justification for why music is an exemplary model of the structure of perceptual experience". De twee statements zijn helemaal niet tegengesteld, meent Robb. Integendeel, niet alleen zijn ze complementair, hun verband is zelfs noodzakelijk voor een goed begrip van Merleau-Ponty's late fenomenologie, omdat muziek een belangrijk punt in de ontologische structuur van de waarneming meer algemeen oplicht, dat niet tot uiting komt in bijvoorbeeld de schilderkunst, waarnaar Merleau-Ponty zelf vaak verwijst. De muziek toont namelijk dat waarneming de chastische omkering tussen lichaam, klank en idee *is*. Muziek is met andere woorden een ideaal 'model', en niet zomaar een metafoor, om het onvoltooide en overgangskarakter van de relatie tussen verschijnselen, die de kern vormt van Merleau-Ponty's latere fenomenologie, over te brengen.

Ruud WELTEN herlas voor zijn artikel "Wie is hier de idioot? Sartre en Flaubert over taal" Sartres onvoltooide en vuistdikke studie *De idioot van de familie* over Gustave Flaubert en dat leidt tot een verrassende discussie over de relatie tussen taal en vrijheid bij Sartre. In zijn zevende levensjaar spreekt Gustave nog nauwelijks, waardoor zijn ouders zich beginnen af te vragen of hun kind wel in orde is. Een dubbele vraag rijst: waarom zweeg het kind Gustave en hoe is het mogelijk dat iemand met zo'n problematische verhouding tot woorden zich ontpopte tot één van grootste schrijvers in de wereldliteratuur? Eén ding staat voor Sartre vast: deze twee zaken zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Als Gustave vanaf zijn veertiende het ene na het andere verhaal schrijft, doet hij dat volgens Sartre niet *ondanks* maar *dankzij* zijn problemen. Zijn schrijven vormt een sublimatie van een *neurose*. Dat brengt Welten tot de vraag wat taal eigenlijk was voor Sartre. Immers, Sartre schreef graag over literatuur, maar een taalfilosofie heeft hij nooit ontworpen. Door deze vraag te stellen in relatie tot Sartres beroemde vraag naar de vrijheid, zien we ons

opnieuw met de vraag geconfronteerd hoe vrij de mens is en in hoeverre zij bepaald wordt door taal. De spanning tussen existentialisme en structuralisme wordt door Welten hiermee opnieuw gedacht. Als taal ons vormt, hoe vrij is de mens dan eigenlijk? Hoe staat het met Sartres concept van autonomie, gezien vanuit zijn opmerkingen over taal in zijn beschouwingen over Flaubert?

Een systematischere aanpak vanuit een actuele vraagstelling zien we in het artikel van Bert VAN DE VEN. In zijn artikel "The Importance of Work for Life from the Perspective of Sloterdijk's Anthropology" gaat Van de Ven in op de vraag welke rol werk zou moeten spelen in het verkrijgen van een gezonde balans tussen werk en leven. Hij beantwoordt die vraag vanuit Sloterdijks 'in-existentialisme' en antropologie. Het idee heerst dat mensen zich voor een belangrijk deel uitdrukken in werk en dankzij werk hun persoonlijke groei kunnen realiseren. Aangezien de mens als extatisch wezen een openheid naar de wereld heeft, vertegenwoordigt werk een onmiskenbaar belangrijke sfeer voor wat Sloterdijk 'ter wereld komen' noemt. Aan de andere kant wijst Sloterdijks in-existentialisme echter op een mogelijk nadeel van deze visie op werk, namelijk wanneer men zich te sterk identificeert met het werk dat men doet en te sterk afhankelijk wordt van de erkenning binnen deze sfeer. Of werk inderdaad een te grote of te kleine plek inneemt in iemands leven, kan echter uiteindelijk alleen bepaald worden vanuit iemands persoonlijke perspectief. Het ter wereld komen, of de 'tweede geboorte', is volgens Sloterdijk een voortgaand proces waarin iemand een relatie ontwikkelt met de wereld, waarbij de vraag of iemand onder zijn eigen maat gebleven is alleen vanuit het perspectief van die persoon beantwoord kan worden, omdat die de eigen levensloop kent en mogelijk goede redenen heeft om de plaats van werk in het leven te relativiseren.

Wij bedanken de redactie van het *Tijdschrift voor Filosofie* voor de mogelijkheid om ons in dit nummer als één team te presenteren. Hiermee onderstrepen we dat de continentale filosofie inmiddels een duidelijke plaats heeft verworven aan Tilburg University, maar ook dat wij in Tilburg de continentale filosofie nationaal en internationaal versterken met origineel onderzoek dat onze respectievelijke vakgebieden vooruithelpt én dat relevant is om de wereld waarin wij vandaag leven beter te begrijpen.

Wij wensen u veel leesplezier!